

OD PRAPOVIJESNE I PRASLAVENSKE VELIKE MAJKE DO MAJKE BOŽJE, BLAŽENE DJEVICE MARIJE U BAPSKOJ. TRAGOM PRASLAVENSKE SAKRALNOSTI NA KRAJNJEM ISTOKU HRVATSKE

DOI: 10.17234/SEC.37.8
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 13. 5. 2025.
Prihvaćeno: 19. 11. 2025.

JELKA VINCE PALLUA
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar /
Institute of Social Sciences Ivo Pilar
Marulićev trg 19/II,
HR–10000 Zagreb, Hrvatska / Croatia
jelka.vince@pilar.hr
 orcid.org/0000-0002-4280-5857

Ovaj rad nalazi se u otvorenom pristupu i može se distribuirati u skladu s odredbama licencije CC BY-NC-ND 4.0 HR.

Cilj je ovoga priloga doprijeti do višeslojnoga susreta pretkršćanskoga i kršćanskoga svijeta na krajnjem istoku Hrvatske – u zapadnom Srijemu, posebno u Bapskoj i njezinoj okolici, ali i u Fruškogorskom kraju u istočnom Srijemu. Višestoljetno čašćenje uz hodočašća *Gospri bapskoj*, crkvi Blažene Djevice Marije u Bapskoj, može se u prvom redu promatrati u kontekstu marijanske pobožnosti u Hrvata, ali i kao moguć trag praslavenske sakralnosti s Blaženom Djevicom Marijom kao *interpretatio christiana* Mokoši, praslavenske i sveslavenske vrhovne božice drevnih Slavena. Koliko nam je poznato, autori koji su se bavili Bapskom i Srijemom nisu se posvetili takvim istraživanjima. Brojni toponimi, mikrotoponimi, ojkonimi, oronimi, Gospini bunarići za ozdravljenje te druge točke u prostoru, uz prateće legende i predaje, sagledavaju se kao mogući indikativni, nepatvoreni povijesni spomenici u okviru praslavenske sakralizacije srijemskoga krajobraza.

Ključne riječi: *slavska mitologija, kristijanizacija, praslavska Velika Majka Mokoš, Baba, Bapska, Srijem, krajnji istok Hrvatske, Fruška gora, Privina glava*

UVOD

Profesor emeritus Vitomir Belaj, kojemu je na dan njegova rođendana bio posvećen naš skup 8. studenoga 2024. godine, u svojem je članku iz 1993. godine „Jedna druga Marija. Elementi sinkretizma u pučkim vjerovanjima o Mariji, majci Isusovoj“ pokazao ispreplitanje pretkršćanskoga i kršćanskoga učenja o Blaženoj Djevici Mariji na temelju

vjerovanja o jednom praslavenskom visokom ženskom božanstvu – Mari, djevičanskoj kćeri vrhovnoga praslavenskoga boga gromovnika Peruna. Ja se pak nisam bavila kćerkom, nego jednim drugim članom Perunove „obitelji“, njegovom suprugom Mokoš, praslavenskom i sveslavenskom vrhovnom božicom drevnih Slavena, ali u njezinu degradiranom obliku – ženskim mitskim likom Babe¹ na zapadu i sjeverozapadu Hrvatske (na Krku, u Istri, Primorju i u Međimurju).² Ovim ću pak prilogom pokušati doprijeti do susreta pretkršćanskoga i kršćanskoga svijeta na krajnjem istoku Hrvatske – u zapadnom Srijemu.

Potaknuti otkrićem svestranoga slovenskog znanstvenika – arheologa, etnologa i povjesničara Andreja Pleterskoga – svetih trokuta, trokutastih struktura kojima su naši predci u pradomovini pokušavali uspostaviti Stvoriteljev kozmički red (Pleterski 1996), Vitomir Belaj, kasnije i njegov sin arheolog Juraj Belaj koji mu se pridružio u uspješnom istraživačko-autorskom dvojcu, krenuli su tragovima topografije hrvatske mitologije. U njihovoj vrlo vrijednoj knjizi *Sveti trokuti. Topografija hrvatske mitologije* (Belaj i Belaj 2014) čitavo je jedno poglavlje posvećeno zapadnoj Slavoniji – pobliže svetim trokutima pronađenima na obroncima Papuka i Psunja. Valjalo se stoga zapitati jesu li možda istočna Slavonija i zapadni Srijem izostavljeni zato što tamo nije pronađen dovoljan broj indikativnih starih, svetih toponima (i predaja povezanih uz drevna vjerovanja) koji bi sačuvali i prenijeli kontinuitet u lokalnom pamćenju ili zato što u istočnoj Slavoniji i zapadnom Srijemu, najistočnijem dijelu Hrvatske, na temelju takvih indikativnih toponima nisu pronađene upravo trokutaste strukture sveto uređenih krajobraza – tzv. sveti trokuti. Povijesni kontekst Slavonije naveden u njihovoj knjizi na početku poglavlja o zapadnoj Slavoniji mogli bismo možda shvatiti kao kakav posredan odgovor:

Cijeloj Slavoniji je tijekom XVI. i XVII. stoljeća gotovo posve izbrisana „kolektivna memorija“. U turskim ratovima propala je gotovo sva pisana povijesna dokumentacija, a uslijed preseljavanja stanovništva gubio se kontinuitet u lokalnom pamćenju. Napušteni su brojni stari toponimi i stvarani novi, zaboravljale predaje povezane sa starijim vjerovanjima. Tim bi značajnija mogla biti otkrića sveto uređenih krajolika do kojih smo došli u zapadnoj Slavoniji. Ona svjedoče da smjena stanovništva nije bila potpuna, nego da su preostali možda rijetki pojedinci, ali ipak dovoljno njih da prenesu barem neke stare, svete toponime u novije vrijeme. Pronađeni su na zapadnom Papuku i u zapadnom podnožju Psunja (Belaj i Belaj 2014:303).

---

¹ Premda se tim ženskim mitskim likom bavilo još nekoliko autora, čitatelj će primijetiti da je ovaj put stavljen akcent na mitološka istraživanja Vitomira Belaja kojemu je posvećen ovaj broj časopisa, kao i na njegova istraživanja sa sinom Jurjem Belajem u knjizi *Sveti trokuti. Topografija hrvatske mitologije* (Belaj i Belaj 2014).

² Vince Pallua 1996, 2004, 2013, 2018, 2019a, 2019b, 2023, 2024.

Nama je dakle cilj krenuti istočnije te pokušati pronaći stare indikativne toponime i tragove dalje od zapadne Slavonije – do obronaka Fruške gore u zapadnom Srijemu, na kraju i do fruškogorskoga kraja u istočnom Srijemu u Vojvodini u Republici Srbiji. U središtu istraživanja je srijemsko selo Bapska, s okolnim područjem, selo u Vukovarsko-srijemskoj županiji u tzv. iločkom trokutu hrvatskoga Podunavlja, smješteno 4 km južno od Šarengrada na Dunavu, 9 km zračne linije od Iloka i 2 km od vojvođanske granice.

Bapska je povijesno nastala od dvaju sela – Bapske i Novaka – kada je iznikla iz pepela nakon što su 1664. godine krimsko-tatarske trupe u osmanlijskoj vojsci spalile lokalitet Stara Bapska.³

Slika 1a: Bapska i Stara Bapska oko 4 km južno od Šarengrada na Dunavu⁴

³ „Južnije od Šarengrada leže dva spojena sela, Novak i Bapska. Bapska se do 1730. godine nalazila oko dva kilometra južnije od današnje lokacije. To se zemljište danas zove Stara Bapska. Stanovnici Stare Bapske stradali su 1664. godine od Turaka. Poslije je selo naseljeno Hrvatima iz bliže okolice. Između 1730. i 1804. godine žitelji Stare Bapske preselili su se u najbliže susjedstvo selu Novaku. Kasnije su oba sela srasla i dobila zajedničko ime Bapska. U obima su živjeli isključivo Hrvati i takva je populacija ostala sve do konca 19. stoljeća“ (Marković 2003:53).

⁴ JNA topografska karta 1:25000. Internetska poveznica na karte 1a, 5, 7a i 8b na kraju članka: Internetske poveznice uz slikovne priloge

Slika 1b: Stara Bapska i selo Novak, lijevo dolje Ilača
(karta u bakrorezu 1826. godine)⁵

Poznato je da i ovdje smjena stanovništva nije bila potpuna jer su se na obroncima i u dolinama Fruške gore očuvali stari stanovnici pa nije trebalo provoditi repopulaciju (Goss 2004:8). Vidjet ćemo hoće li nam ta činjenica dostajati da se i ovdje prepoznaju neki stari, sveti toponimi koji bi mogli upućivati na pretkršćansku, praslavensku – „našu staru vjeru“.⁶

OD NEOLITIČKE I PRASLAVENSKE VELIKE MAJKE DO MAJKE BOŽJE, BLAŽENE DJEVICE MARIJE

*Naša Gospa na Bapskoj*⁷ srednjovjekovna je romaničko-gotička crkva Blažene Djevice Marije (crkva BDM) u Bapskoj, kasnije barokizirana, a smještena na zaobljenoj maloj uzvisini uz groblje. O njoj je ekspertno (1970. i 2004.) u okviru istočnoslavonske i

⁵ Mappa dioecesium Bosnensis seu Diakovariensis et Syrmienis: cura et impensis Emerici Caroli Raffay / ductu shematismi diocesiani de A. 1826. mapparum Demtrii Goerog et Ioannis Lipszky; incidente Francisco Karacs.

⁶ Radoslav Katičić svoju je posljednju knjigu u tzv. petoknjižju sa zajedničkim nazivnikom „Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine“ nazvao upravo „Naša stara vjera“ (Katičić 2017).

⁷ U ovom se nazivu izmjenjuju prijedlozi „na“ i „u“ (Naša Gospa na/u Bapskoj), no prijedlog „na“ češći je kod lokalnoga stanovništva. Tako je jedna lokalna stanovnica, Bapčanka, nazvala crkvu Blažene Djevice Marije u polusatnom filmu „Naša Gospa Bapska“ emitiranom na HRT3 na Malu Gospu 8. rujna 2024. godine. Premijera toga filma održana je u župnoj crkvi svetoga Jurja mučenika u Bapskoj 27. svibnja 2023. godine (Artizana).

panonske romanike iz aspekata povijesti umjetnosti, arhitekture i kulturne povijesti pisao profesor emeritus Vladimir Peter Goss (Vladimir Gvozdanović) ocijenivši ju „jednim od ponajbolje očuvanih, a ujedno i estetski najvrjednijih primjeraka naše sitne romaničke arhitekture“ (Gvozdanović 1970:65). U spomenutoj navali Tatari su crkvu opljačkali i oštetili, ali ju nisu uspjeli zapaliti.

Slika 2: Crkva Blažene Djevice Marije na Bapskoj oko 1970. godine
(Brkić 2016:9)

Hrvatski konzervator i povjesničar Gjuro Szabo, revni istraživač spomenika prošlosti u Srijemu, ušavši 1916. godine u Crkvu Blažene Djevice Marije u Bapskoj i čuvši dvije stare žene kako pjevaju pjesme Bogorodici zapisao je:

Ja sam prošao sijaset crkvi i kapela, ali nisam nikad osjetio ono što sam u tom bogomraku, u toj polumračnoj odugačkoj crkvisi oćutio, kad sam pred oltarom ugledao dvije stare žene gdje pjevaju pjesme Bogorodici ne hajući za došljaka koji je znatiželjno zavirivao u svaki kut te crkvice i koji je *znao da su se na tom istom mjestu sastajali ljudi možda i s istoga razloga od iskona vremena* (kurzivom istaknula J. V. P.) (Szabo 1916:48).

Ta se Szabova izjava odnosi na činjenicu da je Bapska poznata po kasnoneolitičkom nalazištu Bapska – Gradac, lokalitetu smještenom na uzvisini na kojoj je, kako se pretpostavlja, život započeo prije kojih 6000 godina, što ovu kulturu čini starijom od vučedolske. A od toga *iskona vremena* prošlo je šest tisućljeća do rujna 2018. godine kada je u arheološkom otkriću na tom nadaleko poznatom prapovijesnom nalazištu iskopana još jedna keramička figurina žene vinčanske kulture (oko 5300. do 4300. godine pr. Kr.) koja podsjeća na pticu, ima nos poput kljuna i velike oči – u arheološkim krugovima kolokvijalno zvana **Bapska Lady**, *Bapska dama*.⁸

⁸ U vodiču kroz virtualni Arheološki muzej u Zagrebu u odjeljku „Vinčanska kultura“ naći ćemo

Nas međutim neće sada zanimati jesu li se ljudi u *Bapskoj na istom mjestu*,⁹ kako je znao Szabo, okupljali zbog prehistorijske *Bapska Lady*, nego mnogo kasnije zbog, nazovimo ju prema *Bapska Lady* usporednom doskočicom **Baba Lady**, zbog **Babe** – vrhovne božice drevnih Slavena Mokoši u tročlanoj božanskoj strukturi osnovnoga mita.

Višestoljetno čašćenje uz hodočašća Gospi Bapskoj može se u prvom redu promatrati u kontekstu marijanske pobožnosti u Hrvata, ali i kao moguć trag praslavenske sakralnosti. Koliko nam je poznato, u ovom posljednjem kontekstu autori koji su se bavili Bapskom i Srijemom nisu se bavili takvim istraživanjima. Poznato je da je na mnogim lokalitetima došlo do naslojavanja novih kultova na stara kulturna mjesta. Navedimo selo Biskupiju kod Knina tek kao jedan od takvih primjera: „Prigodom pokrštavanja novo se bogoštovlje čvrsto nadovezalo na stara kulturna mjesta. Na *Crkvini* je time utvrđen i kontinuitet štovanja Bogorodice, s prijenosom s Mokoši na Blaženu Djevicu Mariju. A lako je moguće da su još ranije, u rimsko i ilirsko vrijeme, na tome mjestu štovali Veliku majku“ (Belaj i Belaj 2014:325). Ovdje se dakle ukazuje na mogućnost višestrukoga kulturnoga preslojavanja na istom mjestu, pojavu koja je ništa manje moguća i ovdje u Bapskoj. Spomenimo usput da je mikrotoponim *Crkvina*, koju gore spominju autori, nerijetko prisutan mitski topos zabilježen i uz Crkvu Blažene Djevice Marije – u Bapskoj kao *Cerkvina*. Konačno, vjerojatno je da su i Baba i Mokoš bili tek atributi Velike Majke kao pramajke, stare, prvotne božice koji ju opisuju kao staru i mokru.^{10,11} A božicu se, kao što biva i kod ostalih bogova, ne smije spomenuti pravim imenom, nego ju se posredno opisuje oslovljavajući ju kao staru, prvotnu pramajku i mokru božicu bez čije živodajne mokrine nema života.¹²

Bilo je uzbudljivo pronaći oba ta atributa – Babu i Mokoš – objedinjene u grafitu urezanom u još svježju žbuku na zidu gotičke crkvice sv. Marije na placu / Majka Božja pul lokve u Gračišću u središnjoj Istri, izgrađenoj 1425. godine (Vince Pallua 2018). Riječ je o crtežu deblje stare žene raščupane kose, popraćenu grafitom na latiničkoj gotici *Stara Baba Wchossa* (*Stara Baba Vukoša, Mukoša / Mok-r-oša / Mokoša*). Za razliku od

---

stiliziranu žensku figuru s ptičjim licem i naglašenim grudima uz komentar da je „vrlo [...] vjerojatno da su mnogobrojne figurice s izraženim ženskim atributima upravo prikazi Velike Božice ili Velike Majke te da su povezane s kultom plodnosti“ („Vinčanska kultura“ [s. a.]). Voditelj arheološkoga istraživanja Marcel Burić vinčansku figuricu, treću takvu pronađenu u Hrvatskoj, usporedio je s Picassom našega vremena, krajnjim dosegom u prapovijesnoj neolitičkoj Europi (T.V./HRT 2018).

⁹ Na mjestu Crkve Blažene Djevice Marije na lokalitetu Crkvina.

¹⁰ „Ponekad ju zovu i *Vela, Vila, Baba* (...) Bit će to vjerojatno, kao i *Mokoš*, isprva samo atributi Velike majke“ (Belaj i Belaj 2014:54).

¹¹ Mokrinu otkriva i etimologija njezina imena od praslavenskoga *moknŕti* 'vlažiti se', *močŕiti*, a i od samoga pridjeva *mokrŕ*. O tome je već dosta pisano.

¹² Poveznica između vode, mokrine i Babe otkrivala se postupno i polako tijekom terenskoga istraživanja 1995. u raznim vodenim manifestacijama uz pronađene babe na terenu na Krku,

dotadašnjega mišljenja da je riječ o podrugljivom nazivu za neku korpulentniju ženu iz Gračišća, taj je lik, uz popratni natpis, prvi put interpretiran u mitološkom kontekstu i pronađen kao drugi figurativan prikaz mitskoga lika Babe / Mokoši.¹³ Ujedno je i jedan od mnogih grafita na zidovima, ponekad i na freskama istarskih crkvice na kojima su vjernici ostavljali svoje najintimnije komentare ili pak očajne molbe za pomoć. Na temelju više pokazatelja utvrđeno je da je taj lik morala utisnuti u još mokru žbuku neka nerotkinja ili žena u potrebi koja se još u 15. stoljeću, sačuvavši u svijesti „staru vjeru“, utjecala za pomoć ne samo Blaženoj Djevici Mariji, nego i poganskoj božici Mokoš u zavjetnoj crkvi posvećenoj Djevici Mariji, najčešćem kršćanskom supstitutu za Mokoš (Vince Pallua 2018). U spomenutom natpisu na zidu crkvice u Gračišću Stara i Baba – i pridjev i imenica koje faktički tvore pleonazam – označuju božicu Mokoš kao staru, najstariju praslavensku božicu. Osim toga, okolica Gračišća našim mitolozima nije nepoznato područje u okviru praslavenske sakralizacije krajobraza. Naprotiv, 500 metara visok vrh *Perunčevac* blizu Gračišća, nazvan po gromovniku Perunu, znanstvenici su davno otkrili. No u posljednje vrijeme Radoslav Katičić i Vitomir Belaj dali su nov poticaj sakralnoj interpretaciji toga krajobraza.

U Biskupiji na *Crkvini*, u Gračišću na mjestu *Majke Božje pul lokve*, kao i na brojnim drugim mjestima postavljen je veći broj kapela i crkava Blažene Djevice Marije kao najčešće sljednice praslavenske božice Mokoš. Kao njezina *interpretatio christiana* javljaju se i ruska sv. Paraskeva, Pjatinica, južnoslavenska pravoslavna sv. Petka, koje također povezuje mokrina, voda, vlaga.¹⁴ I njihovo je mjesto uz vodu pa su se zato ikone sv. Petke postavljale upravo uza zdence, kao što je slučaj i s postavljanjem kipa Blažene Djevice Marije iznad izvora – *Gospina bunarića, Vodice* u Bapskoj.¹⁵

Lijepo to ilustrira i priložena fotografija ikone sv. Petke snimljena 2007. godine u Makedoniji, a smještene na oltariću izgrađenom iznad izvora vode u kanjonu simptomatičnoga naziva *Matka*, budući da na makedonskom *matka* znači 'maternica'. Još su se u 20. stoljeću u Rusiji žene okupljale uza zdence i častile sv. Pjatinicu, Mokošin supstitut, a njezine ikone uz bunare vidali smo i 2011. godine na stručnoj ekskurziji u Ukrajini.

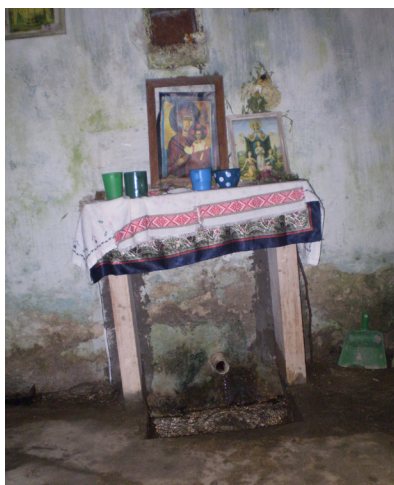
---

u Istri i Primorju. Bile su smještene uz vodu bilo u obliku izvora, bunara, bilo potoka, lokvi i sličnoga. I atributi uz njih, koje su mi priopćavali kazivači, otkrivaju to isto – mokra, sluzava, šmrkava, blatna baba, a spominjali su i indikativne mikrohidronime koji pokazuju njezino vodeno obilježje – *Pucunel* od talijanskoga *pozzo* 'zdenac' i mikrohidronim *Potočina* (Vince Pallua 1996).

¹³ Prvi je u živoj stijeni isklesani groteskni lik Babe s naglašenim ženskim atributima u Grobniku kraj Rijeke (Vince Pallua 1996).

¹⁴ Tu su i druge svetice kao sv. Margareta, sv. Jelena („Križarica“), sv. Ana, sv. Julijana, sv. Marija Magdalena i druge. No, najčešće se u toj ulozi pojavljuje Blažena djevica Marija.

¹⁵ 1913. godine postavljen je na Gospin bunarić novi kip. Tu su i razglednice iz tog vremena

Slika 3a i 3b: Ikona sv. Petke na oltariću izgrađenom iznad izvora vode, kanjon Matka, Makedonija (foto: J. Vince Pallua, 28. srpnja 2007. godine)

Nastavljajući u vodeno-mokrom kontekstu, valja istaknuti da se Crkva Blažene Djevice Marije na Bapskoj nalazi na zaobljenom brežuljku na zaravni s koje niz padinu vode zidane stube i spuštaju se prema maloj dolini do natkrivenoga zidanoga izvora u narodu poznatoga kao *Gospin bunarić*. I ovdje, kao i na oltariću u kanjonu Matka te drugim sličnim mjestima, postavljen je kip – tamo slika sv. Petke, ovdje kip Blažene Djevice Marije. *Gospin bunarić* u Bapskoj ulazi u krug Gospinih vodica, svetih vodica radi ozdravljenja, bunarića, čudesnih ozdravljujućih izvora, od kojih su neki, kako se smatra, mjesta Gospina ukazanja. Uz takve su se izvore, kako je poznato na više mjesta, prilikom

---

„Bapska – Uspomena s Gospinog bunara“ što svjedoči na još živo štovanje Majke Božje u Bapskoj (Bošnjaković 1978:117).

Slika 4a: Gospin bunarić, zvan i Vodica, ispod crkve Blažene Djevice Marije na Bapskoj (Google Maps)

Slika 4b i 4c: Gospin bunarić, Vodica 1909. godine¹⁶

pokršćavanja gradile kapelice, kasnije i crkve čija je uloga nerijetko bila da se na istom mjestu presloji stari pretkršćanski kult.

¹⁶ Google Maps, upis: Gospin bunarić Bapska.

„NAŠA GOPSA NA BAPSKOJ JE PUNO STARIJA ... ONDA JE POČELA ILAČA“

Bapčani i drugi hodočasnici „rado dolaze do Gospine crkve i *Bunarića* i tamo se pomole (...) Mlađi redovito idu do *Gospinog bunarića* (...) Taj izvor nikada nije presušio i oduvijek se smatrao čudotvornim (...) Vjernici se uzdaju u snagu i čudotvornost Gospine vode na *Gospinom bunariću* koja ima snažan utjecaj na čovjeka: Tko se jednom napije Gospine vode, taj mora doći živjeti u Bapsku“ (svjedočanstva stanovnika Bapske iz spomenutoga polusatnoga filma, usp. bilj. 7).

Ovo su riječi današnjih stanovnika Bapske. No, o hodočašćima u Bapsku, osobito na Malu i Veliku Gospu, te o živoj vjerskoj aktivnosti postoje i brojna pisana svjedočanstva iz davnih stoljeća. Navedimo tek kao primjer: sinoda kod Svete Marije („apud Sanctam Mariam“) u Bapskoj 30. kolovoza 1581. godine bila je sigurno i jedan izraz štovanja Majke Božje u ovoj crkvi; na Malu Gospu 1638. godine u župi Bapska polazi narod sve od Beograda u vrlo velikom broju; 1662. godine na Gospin blagdan, kad se ondje skupilo mnogo svijeta iz Srijema i drugih udaljenijih krajeva (Bošnjaković 1978:113).

Postoje predaje o postanku romaničko-gotičke crkve u Bapskoj (prema rukopisu Stanka Szabe iz 1904. godine sačuvanom u Župnom arhivu u Bapskoj): 1. Već u tursko doba neka je grofica sagradila u šumi kraj Bapske samotan dvorac napustivši ga kasnije i ostavivši novac sa željom da se on pretvori u kapelu; 2. Na tome mjestu bila je šuma u koju je zalutala neka pastirica i našla crkvicu za koju dotad nitko nije ništa znao; 3. Ban Ivan Morović iz neznanja je oženio svoju sestru. Kada ih je Bog obdario djecom, sazna za grijeh. Grijeh je okajavao gradeći crkve, samostane i tvrđave kao utočište kršćanima pred Turcima koji su sve više ugrožavali ovaj kraj. Tako je sagradio tvrđavu u Vukovaru, crkve u Bapskoj i Novaku; 4. Majka Božja ukazala se nekome šumaru. Odmah zatim nadoše u blizini i jednu crkvicu. Nabavivši Gospinu sliku, stadoše ovamo jatovice ići u poklone Blaženoj Djevici (Bošnjaković 1978:38).

Motiv ukazanja Blažene Djevice Marije te motiv čudesnoga izvora, *Gospine vodice*, javljaju se i u srijemskom svetištu Gospe Ilačke u Ilači¹⁷ jugozapadno od Bapske u općini Tovarnik. Prema predaji, prije stoljeća i pol, Djevica Marija svojim ga je čudesnim pohodom pretvorila u hodočasničko mjesto – hrvatski Lourdes. Marijansko svetište *Gospe na vodici*, čije štovanje je odobrio biskup Josip Juraj Strossmayer, postalo je tako mjesto čudesnih ozdravljenja (Karlić i Filić 2015). Vrijedno je o tome navesti neobjavljeno kazivanje pohranjeno u Institutu za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu, što ga je 1963. godine zabilježio njegov tadašnji zaposlenik, književnik i folklorist Nikola Bonifačić Rožin:

---

¹⁷ Označeno na karti 1b lijevo dolje.

„Gospa od Ilače, pričalo se, da se tome momku ukazala Majka božja. To je bilo uveče. On je vidio jednu veliku u belini, koja mu je rekla: Oću da se ovde sagradi crkvice i tu će proteći vodica. On se onda uplašio i pokrio po glavi. Ali je ta ipak ostala pred očima i rekla mu da će sutra proteći vodica. Onda je sutra dan protekla vodica. Kad se on digao, eto voda izvire. Tu je bio put, tuda se marva terala na pašu, tvrdi put je bio. Onda je on kazao popu, u Tovarnik otišao. Nemoj me budalit! – rekao mu župnik. A on njemu kaže nek dođe i vidi, da voda izvire. Onda su tamo počeli ljudi dolaziti i prali se pa su hromi prohodali i slijepi progledali. Tamo bi prohodali i ostavili štake. I eto, napokon nakon nekoliko godina sagradili crkvu. 1928. ja sam ležala u bolnici. Majki božjoj Ilačkoj sam se preporučila i ja sam na pragu sjedila, prije bolnice i vidjela sam veliku kuglu, a na njoj njezino biće. Tako priko kuće... ja sam onda znala da će mi pomoći. Četiri operacije sam imala. Zdenac s vodicom je u Ilači, kod crkve, a u Petrovaradinu je poseban izvor, a kod crkve je hrast i na njemu slika gospe koju su vidjeli. Bio je 5. VIII. Snijeg pao i pokrio taj brežuljak, i onda se gospa pokazala knezu Ivanu i njegovoj ženi i rekla im da tu sagrade crkvu. Nisu imali djece. I sagradili joj“ (Nikola Bonifačić Rožin, IEF rukopis 427, str. 15, kazivala 1963. godine Julka Zvonarević, rođ. 1888).

S Ilačom i bliskom tematikom povezan motiv jest predodžba, vjerovanje da na „mlade dane“, tj. za mladoga mjeseca, „svi momci, koji nisu grišili, vide... dragu Gospu u bunaru, kako drži malo dite na rukama, a više nje zvizda sjaji i trepti“ (Lovretić 1897:414). Na moguću povezanost ove predodžbe sa starim nebeskim božanstvima ukazao je V. Belaj 1988. godine (Belaj 1988:194) da bi kasnije taj ilački motiv V. Belaj (Belaj 2007:382; Belaj i Belaj 2014:150), onda i R. Katičić (2011:221, 2017:147–148) povezali s predislamskim (iranskim) vjerovanjem u mitski lik Anahite, kojoj se za pomoć obraćaju uzbečke nerotkinje i trudnice koje, gledajući odraz nebeskih tijela u zdencu, gataju o spolu budućega djeteta. Na temelju ovoga naoko neznatnoga motiva iz Ilače, usporedbom iranskih i slavenskih pučkih vjerovanja, doprlo se do duboke indoeuropske davnine.

Navedena dva motiva u kazivanjima iz Bapske i Ilače – Gospino ukazanje i Gospina vodica – zajednička su, dakle, i Bapskoj i Ilači u kojima se odvijaju hodočašća na Veliku i Malu Gospu. No, postoji osnovna razlika između tih dvaju poznatih prošteništa – znatna vremenska razlika. Svjedočenja o ukazanju i Gospinu bunariću u Ilači odvijala su se 1865. godine (sedam godina nakon ukazanja u Lourdesu) pa je u tom mjestu tek 1870. godine izgrađena crkva koja je postala marijansko svetište *Gospe na vodići*. S druge pak strane crkva Blažene Djevice Marije u Bapskoj, kao i hodočasničke i druge vjerske prakse uz nju, ima dugu povijest, toliko dugu da ne samo da se ne zna godina njezine izgradnje, nego

nije sasvim sigurno ni stoljeće gradnje. Ta je, dakle, crkva, i uz nju povezane vjerske prakse, znatno starija od ilačke – „**Naša Gospa na Bapskoj je puno starija... onda je počela Ilača**“, kaže u spomenutom kratkom filmu jedna Bapčanka.

OJKONIM BAPSKA

Nemalen je broj mikrotoponima, oronima, hidronima *Baba* koji potječu od drevnoga atributa, nadimka Perunove žene Mokoš koja je također smještena uz vodu, a što je vidno prisutno i uz crkvu Blažene Djevice Marije u Bapskoj. Mokošino je mjesto uz vodu, ona je tkalja, prelja i pletilja, sjedi na mokrom *močilu* gdje se moče kudjelja i lan... (Katičić 2014:221). Povjesničar Vjeko Omašić te arheolog i povjesničar Tonči Burić osobito su se posvetili kaštelanskom kraju, obojica i hidronimu *Baba lokva* koji je na padinama brda Kozjaka u zaleđu Kaštela u Dalmaciji sačuvao u sebi, kako se smatra, trag srednjovjekovnoga sela *Baba*, koje je, da bi opstalo na tom suhom kamenjaru, svakako moralo biti smješteno uz vodu.¹⁸ Tonči Burić ističe da postoji mogućnost da se selo *Baba* u ranom srednjem vijeku nalazilo negdje u bližoj okolici te *Baba lokve* (Burić T. 2011:67–68) te spominje dokumente iz 13. stoljeća (Burić T. 2011:67, bilj. 40) ne navodeći pobliže o kojim je izvorima riječ i što je točno u njima zapisano. Tu se, dakle, na temelju hidronima *Baba lokva* spominje mogućnost postojanja sela *Baba* u njezinoj okolici.

A što je s nazivom sela Bapska na istoku Hrvatske?

Za Bapsku raspoložemo točnim podacima o imenu sela tijekom niza stoljeća s točno datiranim izvorima. Povijest Bapske moguće je, naime, pratiti na temelju pisanih izvora od srednjega vijeka do naših dana. Nama je ovdje važan prvi spomen sela Bapska iz 1332./1337. godine kao *Baaba*, *Baba*,¹⁹ što nikako ne znači da to selo nije postojalo i ranije. Izravno datirano navodi se kao selo *Baaba*, *Baba*. Više se autora pozabavilo nazivima sela Bapska. Filozof i publicist, Bapčanin Josip Brkić²⁰ objedinjuje ih iznoseći povijesno dokumentirane nazive toga ojkonima – ***Baaba*, *Baba*** (1332., 1337.), (*Baka*)

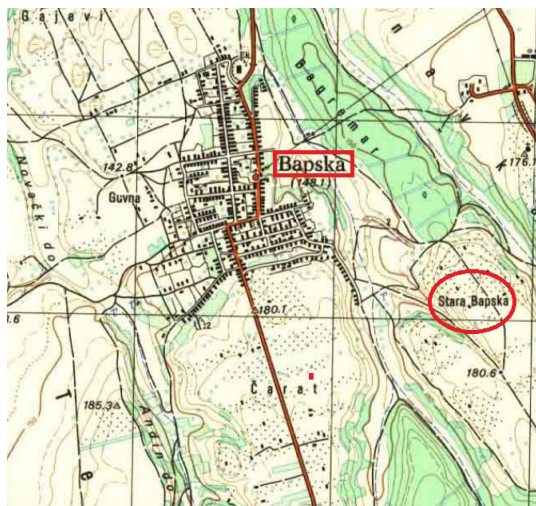
¹⁸ „Iskopavanja *Babe lokve* tijekom 2007. povjerena su Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika, a radovima je rukovodio muzejski savjetnik Tonči Burić (...) Pretpostavljeno je da je ondje riječ o jednome od zaselaka srednjovjekovnog sela Babe. (...) Baba lokva je hidronim u kojemu je očuvano ime srednjovjekovnog sela Babe“ – Omašić 1978:143–4, 1986:105–6, 2001:131–2 (Burić 2007:439).

¹⁹ *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia*, ser. I., sv. 1–4, Budapest, 1885. – 1908. I, 1332. i 1337. godine. Taj se prvi spomen odnosi na popis ubiranja crkvene desetine; „...Beate Virginis de Baaba XLVIII banales“ – isti izvor, Budapest 1887.

²⁰ Josip Brkić, rodom iz Bapske, autor je nedavno objavljene sjajne knjige *Bapski abecedarij – spomenici sela u nestajanju* u izdanju Instituta Pilar, Zagreb, 2022. Osim svojega vrijednoga

falua (1398.), *Babafalwa* (1404.), *Babocia* (1688.), *Babocz* (1689.), *Babczka* (1737.), *Babzka* (1780.), *Babsko* (1803.), *Babs(z)ka* (1806.), *Bapska* (1865., 1897.), *Babška* (1910.) itd. (Brkić 2022:66–68). Posebno se osvrće na nazive *Babafalua* iz 1398. i *Babafalwa* iz 1404. godine (na temelju tekstova Csánki 1894 i Mažuran 2002) u kojima *falua* i *falwa* na mađarskom znače 'selo'. Znanstveni savjetnik Stanko Andrić, povjesničar i velik poznavalac srednjovjekovne Slavonije, ustanovljuje da „sve to upućuje na vjerojatnu mogućnost da je staro mađarsko Babafalva u 16. stoljeću bilo zamijenjeno svojom hrvatskom istoznačnicom *Bapska Vas, odnosno u skraćenom obliku Bapska“ (Andrić 2013:113).

Toponim Stara Bapska kao napušteni lokalitet postoji i danas.²¹ On označuje mjesto spaljenoga sela Bapske, stare Bapske, koje su Bapčani napustili nakon 1664. godine te su, nakon skrivanja po zbjegovima, šumama i okolnim selima, već 1698. počeli naseljavati selo Novak koji se danas stopio u selo Bapsku.

Slika 5: Bapska i Stara Bapska²²

U navođenju toponomastikona Stara Bapska Brkić ističe da je kod toga lokaliteta prisutan svojevrsni pleonazam (Brkić 2022:67). Ipak, valja primijetiti da je pleonazam opravdanije uočiti kod već spomenutoga onomastikona *Stara Baba Vukoša*, Mokoša u

---

priloga *Bapski abecedarij* na 235 stranica, u istoimenu knjigu Brkić je uvrstio i radove još pet istraživača Bapske: Antuna Bošnjakovića, Marcela Burića, Stojana Dimitrijevića, Vladimira P. Gossa te Sene Sekulić-Gvozdanović.

²¹ Smješten je istočno od današnje ceste Bapska – granica sa Srbijom – Šid, prema Brizi u smjeru granice s Vojvodinom i selu Sot (Brkić 2022:67).

²² JNA topografska karta 1:25000.

navedenom atributu božice Mokoš na grafitu u Gračišću, pridjevku koji ju označuje kao staru, najstariju praslavensku božicu. Naime, u nazivu srijemskoga sela Stara Bapska pridjev „star“ samo označuje novinu u povijesti toga sela, on je tek tehnički označitelj staroga, bivšega sela Bapske koje su Bapčani ranije nastavali, a onda krajem 17. stoljeća napustili pa ga označili pridjevom star. Prvi spomen otkonima Bapska 1332./1337. godine kao *Baaba*, *Baba* svakako se odnosi na lokalitet današnje Stare Bapske koju su napustili tri stoljeća nakon prvoga spomena njezina naziva. U tom prvom spomenu naziv je sela jednočlan – *Baba*, a dvočlanost naziva Stara Bapska uslijedila je tek kasnije kako bi se njihovo staro obitavalište razlikovalo od novoga – Bapske (usp. sliku 5).

MIKROTOPONIMI BLISKI BABI

Radoslav Katičić i Vitomir Belaj, kako piše etnologinja Lidija Bajuk, dobra poznavateljica svojega rodnoga Međimurja, parafrazirali su njezinu misao o „velesovitom“ području koje leži na ogromnim *pozojima* pod zemljom (Bajuk 2023:296). Koji bi se pak praslavenski „božanski“ pridjev mogao nadjenuti Bapskoj i obližnjem području? Bismo li naziv ovoga srijemskoga sela zabilježenoga u prvoj polovici 14. stoljeća kao *Baaba*, *Baba* mogli dopuniti još nekim bliskim (mikro)toponimima u tom kraju? Promotrimo li pažljivije povijesne karte i topografske karte specijalke, uočiti ćemo da je na tom području moguće naći veći broj mikrotoponima koji uključuju Babu, pridjevak božice Mokoš. Tako ćemo u široj Bapskoj pronaći *Babin grob*, mikrotoponim već poznat mitolozima (Katičić 2017:139) u znanstveno istraženom mitskom krajobrazu iznad Mošćenica u Istri. Ovdje ćemo, međutim, osim *Babina groba* pronaći na karti i *Babin dol*, još jedan „bapski“ mikrotoponim u Bapskoj. *Babina Greda*, selo također u Vukovarsko-srijemskoj županiji, ali dosta zapadnije od Bapske, poznat je „bapski“ otkonim koji je također postojao u neprekinutom nizu kroz prapovijest, antiku i srednji vijek do današnjega dana. Babinoj Gredi je sličnoga imena lokalitet sjeveroistočno od Bapske u neposrednoj blizini – *Bacina Greda*.

Krenemo li s jednakim predznakom dalje, vrlo je vjerojatno da se Blažena Djevica Marija kao titular crkve Blažene Djevice Marije na Bapskoj može shvatiti kao *interpretatio christiana* praslavenske božice Mokoš. Isti je slučaj i sa sv. Petkom u manastiru Sv. Petka 4 km udaljenom od Bapske, ali smještenom s druge strane granice – uz selo Berkasovo u istočnom Srijemu u Srbiji. Tu se nalazi ozdravljujući izvor kraj kojega je drvena kapelica *Vodica*. Riječ je o čudotvornoj vodi s kakvom smo se susreli i u Bapskoj i u Ilači, o bunarićima koji ulaze u raširen krug svetih vodica radi ozdravljenja, čudesnih ozdravljujućih izvora. Posebno je zanimljivo svjedočenje gospodina Mile Jukića koji je 2017. godine zabilježio:

„Svi strpljivo čekaju s plastičnim bocama u rukama kako bi kući mogli

Slika 6: Babin grob i Babin dol kod Bapske²³

ponijeti čudotvornu vodu, a neki pod curak podmeću ruku i prave znak križa. Ja se, dok ih snimam, pitam postoji li način da se pod čudotvornu vodu bar na trenutak stavi duša i može li ona ozdraviti od Petkine vode, pogotovo što, evo, radim, a na svetu Petku ne bi trebalo, makar se to vjerovanje više odnosi na pranje rublja, šivanje i teške poslove. Izvor inače nikad ne presušuje, a nalazi se točno ispod oltara crkve koja je danas prazna.“²⁴

Za našu je temu ovdje posebno zanimljivo navedeno vjerovanje o neprimjerenosti obavljanja kućanskih poslova na blagdan svete Petke, osobito pranja rublja i šivanja (dodajmo i predenja i tkanja), upravo onih ženskih poslova čija je zaštitnica božica Mokoš, a koju ovdje nije zamijenila Blažena Djevica Marija, nego sveta Petka.

U tom kontekstu kao potencijalni mitski topos u sklopu nazivlja povezanoga uz Babu, božicu Mokoš, a koja kao vrsna prelja i tkalja sjedi na mokrom mjestu namačući lan i konoplju, mogao bi se uzeti u obzir i mikrotoponim *Kudeljara* u Bapskoj (*prasl. *kǫdělja, rus. kudél*), koji se nalazi na području s mnogo vode koja takvu djelatnost omogućuje.²⁵ Čitavo ovo područje Bapske, kako piše arheolog Marcel Burić koji se posebno posvetio istraživanjima Gra(d)ca, leži na riječno-jezerskim i riječno-barskim sedimentima pa zato

²³ Geoportal DGU.

²⁴ URL: <https://bljesak.info/magazin/flash/sid-cudotvorna-voda-i-neobicni-obicaji/190769>

²⁵ „*Kudeljara* se nastavlja na Oršolu. S južne strane prema Bristovcu bogata izvorima. Potok koji je tekao kroz nju i zidani Okut na gornjem toku služili su za namakanje kudjelje. Tok potoka nestaje u praporu i ponovno se pojavljuje s izvorima na mohovskoj Oršoli te teče sjeverno u Dunav“ (Brkić 2022:194).

obiluje prirodnim izvorima (Burić M. 2011:17). Istočnije od gore spomenutoga manastira Sveta Petka uočiti ćemo na karti još jedan fruškogorski manastir s pravoslavnom sveticom sv. Petkom – manastir Petkovića²⁶ (smješten uz manastir Kuveždin). Sjevernije je pak i uzvišenje od 251 metra, opet na Fruškoj gori, indikativnoga naziva *Babinac*, a koji se nalazi između Sota i Ljube. Istočnije je još jedan *Babinac* ispod Velikoga brda. Sukladno spomenutoj ocjeni o „velesovitosti“ Međimurja, najsjevernijega hrvatskoga područja, najistočnije hrvatsko područje u zapadnom Srijemu, uz produženo fruškogorsko područje u istočnom Srijemu, mogli bismo ocijeniti kao „mokoševito“, „babovito“.

PERUNOVI I VELESOVI MITSKI TOPOSI

Lokaliteti s „babskim nazivljem“ u Bapskoj uklopljeni su u sakralni krajobraz s *Gra(d)cem* u neposrednoj blizini, gradinskoj uzvisini nekada, prema legendi, okruženoj vodom na kojoj je, moguće je to vizualizirati, stolovao Perun, a ispod njega njegov rival Veles. Zanimljivo je, dodajmo usput, da se brojne parcele koje okružuju selo Bapsku, kako je vidljivo na kartama *Geoportala Hrvatska*, nazivaju *Beles* što bi u prvi mah moglo podsjetiti na Velesa, pogotovo kad se zna da se „v“ u ćirilničnom pismu piše „b“.²⁷ K tomu, za razliku od Perunove točke – vrha, uzvisine, gradine, gomile, kod Velesa nerijetko nije riječ o „točki“, nego o kakvom širem vodenom ili močvarnom području kakvo je opisano u legendama koje govore o *Gradcu* uronjenom u vodeno okruženje.²⁸

Tamo gdje postoje „mokoševiti, baboviti“ (mikro)toponimi, trebali bi biti i „perunoviti“ i „velesoviti“ mitski toposi – imena mjesta i točaka u prostoru kao nepatvorenih povijesnih spomenika. Usprkos nerijetko prisutnoj pojavi kidanja kontinuiteta u toponimiji, valja ih potražiti, kako bi se poznatim etnološkim kriterijem kvantitete došlo do što više starih indikativnih toponima za koje bi se moglo pretpostaviti, ili pak potvrditi, da su se u vihoru povijesnih događanja, unatoč selidbama i izmjenama stanovništva i imena lokaliteta, ipak sačuvali.²⁹

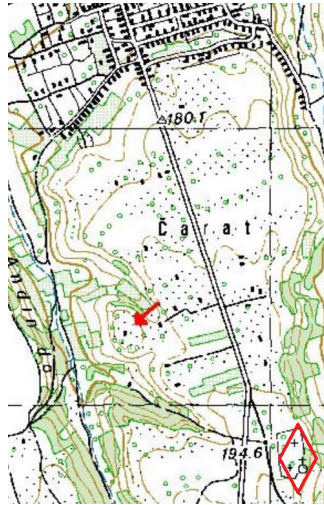
²⁶ Navedimo usput podatak da se u blizini manastira Petkovića nalazi planinska kuća *Jarilo*, nazvana očito u novije vrijeme po mitskom praslavenskom liku Jarilu, sinu boga Peruna. Osim toga, u blizini je moguće uočiti i mikrotoponim *Magična šuma*.

²⁷ Tako se i lokalitet u blizini Bapske u prekograničnom vojvodanskom selu *Privina glava*, o kojem će uskoro biti riječi, piše kao *Privina glava* i *Pribina glava*.

²⁸ Podno *Gradca* teče potok *Bristovac* u kojem je nekada uzgajana pastrva, što govori kako o kakvoći, tako i o nekadašnjoj količini vode. Ukratko, okoliš pun izvora i vode te lovnih resursa jedan je od ključnih razloga za osnutak naselja na tome mjestu, a ne uz 4 km udaljen Dunav (podatak iz e-pisma arheologa Marcela Burića na kojem mu zahvaljujem).

²⁹ O tome će Belaj: „Pojedinačna pojava nekog takva toponima ne može nam, dapače, ne

Nadaleko je poznato prapovijesno nalazište **Gradac** koje ćemo na starim kartama naći i kao *Garad* (usp. sliku broj 7b). Smješteno je na zaobljenom brežuljku *Čarat* u Bapskoj (usp. kartu 7) 1 km od groblja i crkve Blažene Djevice Marije.³⁰ Na njemu se nalazilo utvrđeno naselje na prostranom platou najzapadnijega izdanka Fruške gore, udaljeno 9 kilometara zračne linije jugozapadno od Iloka.

Slika 7a: Gradac označen strelicom, crkva BDM i groblje trapezom³¹

Prisutnost vode ispod *Gradca* prisutna je i u narativu koji spominje vrsni poznavalac sela Bapske Antun Bošnjaković: „Ono što bi se moglo kazati jest za sada samo to da ovaj kraj nije uvijek izgledao kao danas. Čini se da bi bilo vjerojatno ono što govore da su stari ljudi pripovijedali kako je tu nekad bila voda. A možda bismo mogli pretpostaviti kao vrlo vjerojatno da je neko vrijeme i sam *Gradac* bio okružen vodom“ (Bošnjaković 1978:28).

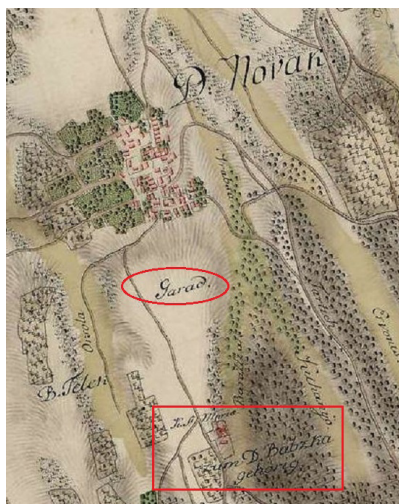
O lokalnoj predaji koja progovara o vodenom okruženju *Gradca* i o tome što „stvarno“ leži ispod njiva na *Gradcu* kazivala je Marcelu Buriću gospođa Slavica Bošnjaković, sestra vlč. Antuna Bošnjakovića, koji je bio impresioniran važnošću *Gradca* i koji je napisao crkvenu povijest sela (Burić 2022:314).

---

smije nam biti dokazom njegove pretkršćanske starine. Tek ako se takvi toponimi javljaju u grozdovima i jedan potkrepljuje druge u njihovu sakralnom značenju, smijemo ih uzeti za ishodište daljnjeg razmatranja“ (Belaj 2011:328).

³⁰ Jedan je kulturni sloj i dobio ime kao bapsko-lendelska kultura, kasnije izmijenjeno u sopotsko-lendelska kultura, da bi se danas nazivala samo sopotska kultura (kasni neolitik s početkom oko 5.000. g. pr. Kr.).

³¹ JNA topografska karta 1:25000.

Slika 7b: Gradac / Gradac između Stare Bapske i Novaka, sela kasnije objedinjenoga u novo selo Bapska (Provincz Slavonien (1781–1783) – First Military Survey)³²

„U davna vremena Frušku goru i Bapsku opasavalo je Panonsko more. Bapska je bila zapadna obala kopna, stoga je u njoj bilo pristanište za prebogate trgovačke brodove koji su ovdje prodavali svoju robu. Jedne noći, dok je jedan od takvih brodova bio privezan za Gradac, obalu je zadesila snažna oluja. Brod se razbio o obalu i potonuo, a Gradac je izdignut brežuljak zato što u svojoj unutrašnjosti krije potonulu lađu. Ono što su pronalazili oni koji su tamo već prije kopali, bila je roba za prodaju i suđe iz brodske kuhinje“ (Burić 2022:314–315).

Južno od manastira Kuveždin nalazimo toponomastikon *Divoš* s osnovom *div-* i s mađarskim nastavkom *-oš*. Tu se nalazi manastir *Divša* s pripadajućom crkvom posvećenom sv. Nikoli, izgrađenom u drugoj polovici 16. stoljeća. Prema Ivanovu i Toporovu (1965:173, 179), kako je navedeno u višekratno spomenutoj knjizi *Sveti trokuti* (Belaj i Belaj 2014:53), muško ime *Div*, zadnja sjena staroga *Djeusa*, prisutno je u istočnoslavenskim srednjovjekovnim tekstovima te povezano s pojmovima gore, nadređeno, suho i moglo bi pripadati redu visokih bogova.³³

³² Poveznica na kartu na kraju članka: Internetske poveznice uz slikovne priloge.

³³ Također u Vojvodini, ali sjevernije, naći ćemo taj toponim kao *Divoč*.

Već smo na početku spomenuli istraživanjima potkrijepljeno mišljenje autorskoga dvojca Belaj i Belaj da u zapadnoj Slavoniji smjena stanovništva nije bila potpuna, pa su se neki stari sveti toponimi, pronađeni na podnožju zapadnoslavonskih planina Papuka i Pšunja, mogli prenijeti u novije vrijeme (Belaj i Belaj 2014:303). Dok istočni dio Slavonije nema takvih planinskih područja,³⁴ čini se da se slično dogodilo u zapadnom Srijemu, najistočnijem dijelu Hrvatske, na izoliranim obroncima Fruške gore. U istočnom pak Srijemu u Republici Srbiji u dvama internetskim tekstovima spominje se rana sakralnost, starija od kršćanstva, uzduž čitave Fruške gore, uz tumačenje da je taj planinski lanac jedino kilometrima dostupno uzvišenje na kojem su ljudi oduvijek gradili oltare i žrtvenike. Dodaje se i to da su „kršćanske crkve i inače, u pravilu, podizane na mjestima koja su još od ranije važila kao sveta. I tako se Fruška gora 'nametnula' kao logičan izbor“.³⁵

PRIVINA GLAVA / PRIBINA GLAVA

Naslov jednoga internetskoga teksta koji se također odnosi na Frušku goru glasi: „Ovaj manastir je jedna od najstarijih svetinja i nosi najneobičnije ime“.³⁶ Doista, riječ je o najstarijem fruškogorskom manastiru s vrlo neobičnim imenom – *Privina glava*, čije podrijetlo nije jasno i zasnovano je tek na legendama. „Selo Privina glava udaljeno je tričetvrt sata od Sota, tričetvrt sata od Berkasova, puni sat od Šida (...) Selo leži u dolini i okruženo je šumom. U njemu se nalazi kameni kaluđerski manastir, a bregovi dominiraju njime sa svih strana“ (Valentić 2001:52). Od Bapske, kojom se većim dijelom ovdje bavimo, udaljeno je tek oko šest kilometara zračne linije nalazeći se preko državne granice – u Vojvodini u Republici Srbiji.

U tekstu na koji nas upućuje spomenuta internetska poveznica stoji da u narodu i danas žive dvije legende. Prema jednoj je manastir dobio ime po vlastelinu Privi koji ga je podigao krajem 12. stoljeća pa je on ujedno i najstarija svetinja na Fruškoj gori. Prema drugoj pak predaji *Privina glava / Pribina glava* duguje svoje ime okrutnosti despota Vuka Brankovića prema graditeljima koji su se drznuli prevariti ga, pa je manastir nastao na mjestu na kojem je lopovima „prebijena glava“. U drugom ćemo izvoru naći da „narod priča da ime *Privina glava* potječe od *Prive* ili *Pribe* koji je tu još u 12. stoljeću osnovao

---

³⁴ Urezala mi se u pamćenje pošalica mogega oca Đakovčanina da je „bundeva najviše brdo u Slavoniji“. Očito je tada aludirao na svoju istočnu, a ne zapadnu Slavoniju.

³⁵ „Tajna srpske svete gore“ (ŽUGIĆ [s. a.]); „Zašto su baš na Fruškoj gori podizani manastiri“ (M.M. 2024) – dvije poveznice na ove internetske članke nalaze se na kraju članka (Literatura – Internetski članci).

³⁶ „Ovaj manastir je jedna od najstarijih svetinja i nosi najneobičnije ime“ 2024.

samostan. Svakako je taj samostan mogao biti samo rimokatolički jer su svi tadašnji žitelji u Srijemu bili rimokatolici. (...) Kraj samostana postoji i selo *Privina glava* u kojemu su isprvice stanovali samo rimokatolički Hrvati, kasnije i pravoslavni Srbi, a najposlije i grkokatolički Rusini“ (Horvat 2000:180–181).

U kontekstu odgonetke ovoga neobičnoga imena manastira i ojkonima *Privina glava*³⁷ moguće je posegnuti i za povijesnom ličnošću Pribine. Pribina se spominje kao gospodar Nitre (u današnjoj Slovačkoj) i u 9. stoljeću kao slavenski knez koji je širio kršćanstvo u području oko Blatnoga jezera, u istočnoj Slavoniji i Srijemu.³⁸ Bio je prvi vladar koji je izgradio kršćansku crkvu na slavenskom teritoriju, premda i sam prvotno nije bio kršćanin, a, kako je već rečeno, *Privina glava* je najstariji fruškogorski manastir. No, u Akademijinu rječniku navodi se da je *Pribina glava* i *Privina glava* „tamna postanja“ i odbacuje se izvođenje od osobnoga imena.

Rečeno je, dakle, da fruškogorski manastir *Privina glava*, kao i neposredno uz njega smješteno selo jednakoga naziva (usp. karte – slike 8a, 8b, 8c), imaju vrlo neobično ime i da leže u dolini te da su sa svih strana okruženi šumom i brjegovima. Na kartama 8a, 8b, 8c ucrtana je istočno od sela *Privina glava* 167 m visoka *Opatovina*. Na svim trima navedenim kartama označeno je mjesto manastira s križem kao oznakom za crkvu koja se u njemu nalazi – crkva sv. arhanđela Mihaila i Gavrila (crkva sv. anđela Mihovila i Gabriela). Ograđeni manastirski prostor s crkvenim zvonikom najjasnije se vidi na karti 8a.

Slika 8a: Manastir/Kalugier Kloster³⁹ i selo/Dorf Privina glava, Opatovina (Provinz Slavonien (1781–1783) – First Military Survey)⁴⁰

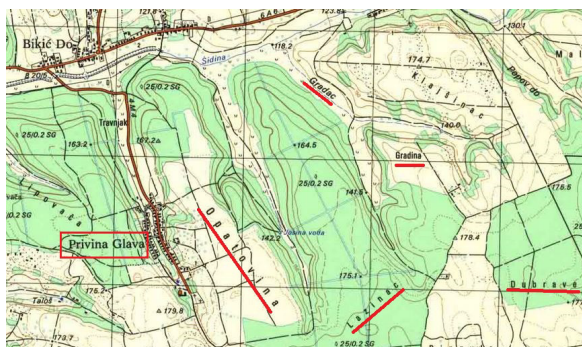
³⁷ Na nekim starim kartama umjesto *Privina glava* stoji *Pribina glava*.

³⁸ „Pribina, značenje i definicija“ [s. a.].

³⁹ Na karti se lijepo vidi manastir *Privina glava* ucrtan lijevo dolje na ulazu u selo. Stoga bi bilo jasnije da natpis *Kalugier Kloster* stoji ispod, a ne iznad *D. Privina Glava*.

⁴⁰ Poveznica na kartu na kraju članka: Internetske poveznice uz slikovne priloge.

Na toj estetski iznimno lijepo izvedenoj karti, uz kaligrafski ispisan lokalitet na njemačkom jeziku *D. Privina Glava* (D. = Dorf = selo), naći ćemo manastir upisan kao *Kalugier Kloster*, dok je na karti (slika 8c) označen tek kraticom Kls. = Kloster). Isto tako, na toj ćemo karti naći i već spomenutu *Opatovinu* i ispod nje *Opatovina dol.* I *Kalugier Kloster* i *Opatovina* otkrivaju da su tu obitali kako kaluđeri, monasi, redovnici pravoslavne crkve, tako i opati, katolički crkveni predstojnici samostana.

Slika 8b: Manastir i selo Privina glava, Opatovina, Gradac, Gradina, Lazinac, Dubrave⁴¹

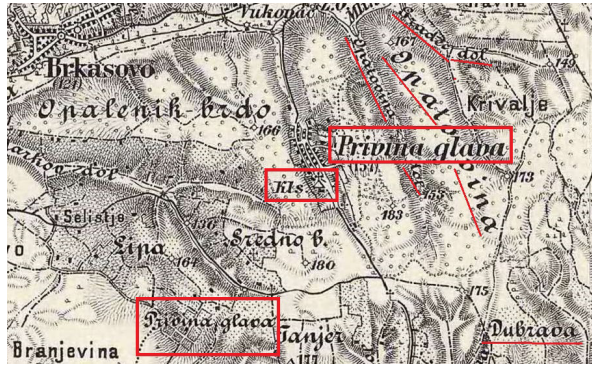
Iznesimo još jedno domišljanje prema odgonetki zagonetke nejasnoga naziva *Privina glava*. Naime, *Pirin planina*, *Pirin grad* shvaća se kao naziv Perunove gore (Katičić 2010:226), kao što nerijetko i nazivi *Glava*, *Glavica* označuju neki oronim, uzvisinu, vrh gore. Nakon metateze i umetanja glasa „v“ (*Pirin* → *Priin* → *Privin* → *Privina glava*) došli bismo na taj način preko *Privine glave* do „Perunove glave“.

No osim manastira i sela *Privina glava* ucrtanih na trima kartama (slike 8a, 8b, 8c), nakon pornije pretrage naći ćemo nešto neočekivano, novo i zato posebno zanimljivo – još jednu *Privinu glavu* (!) ucrtanu na uzvisini jugozapadno od sela *Privina glava* (usp. sliku 8c). Može li nam taj novootkriveni naziv zabilježen samo na toj karti otvoriti put prema odgonetki zagonetke ovoga imena ili čak potvrditi već gore spomenut etimološki pokušaj s metatezom i umetanjem glasa v u dovijanju prema rješenju toga problema?

Nakon niza stoljeća u kojima se u povijesnim previranjima mogao dogoditi zaborav, nerazumijevanje značenja nekoga toponima tijekom nerijetke pojave kidanja kontinuiteta u toponimiji, moglo se dogoditi da je značenje nekada moćnoga „perunovitoga“ imena za Perunov vrh, „Perunovu glavu“, u svijesti novopridošlih stanovnika potpuno izbljedjelo, postavši nekakva nerazumljiva *Privina glava* čije se tamno postanje u tom kraju pokušava

⁴¹ JNA topografska karta 1:25000.

objasniti gore navedenim legendama. Taj se toponim,⁴² izgubivši na svom značenju i „uzvišenosti“, u povijesnoj tmimi lako mogao „spustiti“ te se spustiti i prenijeti u nizinsko područje na kojem se nalazi najstariji fruškogorski manastir *Privina glava* na ulazu u istoimeno selo okruženo brjegovima.⁴³

Slika 8c: (odozgo prema dolje uokvireni): selo Privina glava, manastir Privina glava na ulazu u selo (označen Kls) Privina glava i onim Privina glava pronađen samo na karti 8c
(Habsburg Empire (1869–1887) – Third Military Survey (1:75000))⁴⁴

LOKACIJA CRKVE BLAŽENE DJEVICE MARIJE U BAPSKOJ – MJESTO IZVANREDNOGA ŠTOVANJA

Navedeno je već mišljenje V. Gossa da se u Bapskoj nije trebala vršiti repopulacija jer su se oko 1700. godine, nakon oslobođenja od Turaka u dolinama Fruške gore, očuvali stari stanovnici. U tom kontekstu vrijedno je *in extenso* navesti odlomak iz već spomenutoga *Bapskoga abecedarija* Josipa Brkića:

„Stoljeća političkih turbulencija i naselnog razvitka, od kasnog srednjeg

⁴² Istraživanje konfiguracije tla i, kako se čini, male „mreže puteva“ označene na karti ispod natpisa Privina glava (lijevo dolje) zasad valja ostaviti za neku drugu priliku.

⁴³ U tom kontekstu zanimljivo je navesti da se u sklopu manastira *Privina glava* nalazi crkva sv. arhanđela Mihaila i Gavrila sagrađena 1753. godine na mjestu starije crkve iz kasnoga srednjeg vijeka. Svetoga Mihovila kao svetca poštuje i istočna i zapadna kršćanska Crkva kao zapovjednika nebeske vojske u ratu protiv Sotone, apokaliptičkoga zmaja, kao što se i u praslavenskom osnovnom mitu gromovnik Perun bori protiv svojega protivnika i suparnika boga Velesa – zmije, zmaja.

⁴⁴ Poveznica na kartu na kraju članka: Internetske poveznice uz slikovne priloge.

vijeka do turskih osvajanja i poslije njih, nisu ipak u Bapskoj (i Novaku) bitnije utjecala na etnogenezu većinskog hrvatskog življa. Premda po strani od glavnih putova, nisu je mimoišli vojni pohodi, pa ni migracije ni kolonizacije. No *glavni tokovi migracija* krajem 17. i početkom 18. stoljeća prošli su mimo nje. I sama Stara Bapska, jugoistočnije od Novaka, bila je relativno izolirana, 'smještena u šumama i sa svih strana opkoljena šumskim drvećem, utvrđena i ograđena, tako da je k njima težak pristup konjanicima po malim i uskim stazama (i zbog drača i trnovitih živica i zbog grana stabala odsječenih poprijeko, preko staze)' (Kašić, 2006: 88). Tako je bilo još 1619. godine za Kašićeve vizitacije u Srijemu. Dakle, u vrijeme kad Turci već gotovo jedno stoljeće vladaju tim područjem" (Brkić 2022:100).

Takvom tumačenju ide u prilog i pismo sa spomenute sinode 1581. godine u kojem se, prema Kašićevu svjedočenju (Bošnjaković 1978:90), ukazuje na nestašicu svećenika, veliku osamljenost i ostavljenost u kojoj žitelji Srijema žive sami kao ovce bez pastira, o teškoćama što žive pod vlašću neprijatelja Crkve i što su ugroženi od teških hereza, pa su možda, prema riječima papinskoga vizitatora, biskupa Bonifacija, upali nehotično u neke nepravovjerne zablude. Potvrđuje to već spomenuto izvješće isusovca Kašića s vizitacije po Srijemu 1619. godine, u kojem se posebno osvrće na crkvu Blažene Djevice Marije, za koju kaže da je sagrađena u davno doba te da se nalazi vrlo daleko od kršćanskih zaselaka razasutih po šumama (Bošnjaković 1978:57). Valja se zapitati nije li posljedično i vjerska, a ne samo prostorna izoliranost žitelja ovoga kraja „vrlo daleko od kršćanskih zaselaka“ pridonijela očuvanju većega broja indikativnih starih svetih toponima koji nas zanimaju. U tom kontekstu zanimljivo je Kašićevo svjedočanstvo iz okolice Vukovara s njegova ranijega misionarskoga pohoda u krajeve pod Turcima 1612. godine. Tu ćemo naći opis njegova prvoga susreta s pustinjacima odjevenima u bijelu lanenu odjeću i plašt, koji žive u kolibici usred vrta i koji su puni praznovjerica, čaranja i proricanja, primjerice prema kotrljanju kotača (usp. Vince Pallua 1993:39).

Propitujući hipotezu o dvjema romaničkim fazama ove crkve Goss ustanovljuje: „U tom bi slučaju najstarija faza Sv. Marije zaista mogla datirati iz prijelaza 12. u 13. stoljeće, a ona kasnija 'romanička' mogla bi označavati popravke nakon potresnih događaja 1242. A trebalo bi ozbiljno razmisliti o mogućnosti postojanja neke ranije crkvene zgrade na tom tisućljećima posvećenom terenu, kako oprezno na više mjesta u svojoj knjizi predlaže Bošnjaković“ (Goss 2004:12). I Bošnjaković i Goss, čini se, razmišljali su u pravom smjeru. Naime, kako stoji u prezentaciji Josipa Brkića (2016), „godine 2009. konzervatorsko-arheološkim istraživanjima (Crkve Blažene Djevice Marije u Bapskoj – umetnula J. V. P.) 'utvrđeni su stariji, zasad neatribuirani zidovi ispod zidova romaničkih

temelja', vjerojatno ostatci 'prvotne predromaničke ili ranoromaničke predtatarske kapele'. Ta će atribucija po svojoj prilici baciti novo svjetlo na mikrolokalitet *Crkva* na Bapskoj, budući da već sama pretpostavka dovodi u pitanje dosadašnje mišljenje da je Crkva BDM na Bapskoj preživjela tragičnu 1242. godinu" (Brkić 2016).

Crkva Blažene Djevice Marije, nema sumnje, nalazi se na području na kojem su ljudi živjeli od prethistorije. Gjuro Szabo pronašao je važne artefakte na lokaciji *Crkvina* na kojoj je smještena ta crkva: „Crkvica postoji i danas na groblju u Bapskoj. U kratko vrijeme sabrao sam oko nje *neolitski nožić*, *rimsku pređicu*, *srebrni sredovječni novac* i *jedan komad od dva filira!* (kurzivom istaknula J. V. P.). Vjekovima su se ljudi na tom mjestu sabirali, još danas drže tamo sajmove, kako su ih možda u ono davno doba držali dok je cvala kolonija na Gradcu“ (Szabo 1916:48).

I zbilja, nabranjem artefakata koje je na tom mjestu pronašao, Szabo kao da njima ispisuje vremensku crtu epoha u kojima je lokacija gdje se danas nalazi crkva Blažene Djevice Marije bila važna u životu ljudi koji su se tamo okupljali, trgovali ili pak hodočastili na to mjesto u prohujalim stoljećima. Pronađeni *neolitski nožić* urezuje, iscrtava davnu neolitičku epohu, *rimsku pređicu* rimsko-antičku, *srebrni sredovječni novac* srednjovjekovnu, a *komad od dva filira*, kao stoti dio krune, djelić austrougarskoga razdoblja života na tom generacijama važnom položaju. Citirajući riječi Gjura Szabe, koji je „znao da su se na tom istom mjestu sastajali ljudi možda i s istoga razloga od iskona vremena“ (Szabo 1916:48), Antun Bošnjaković konstatira da „postoji mogućnost da su se ljudi u pretpovijesti povezali s ovim istim mjestom 'i s istoga razloga', tj. da im je to mjesto služilo kao mjesto izvanrednog štovanja, obredno“ (Bošnjaković 1978:32–33).

Valja ozbiljno uzeti u obzir da to nije bio slučaj samo u prapovijesti, nego da je itekako moguće da su se nova štovanja naslojila na staro kultno mjesto, te da su se i dalje na spomenutoj vremenskoj crti epoha nastavile održavati vjerske i obredne prakse koje su, vidjeli smo, na mjestu crkve Blažene Djevice Marije na Bapskoj, prisutne i danas. O kontinuitetu života na tom položaju govori u prilog i spomenuti pronađeni srednjovjekovni i austrougarski novac, kao odraz hodočasničkoga okupljanja na proštenjima ili pak okupljanja na sajmovima na istom mjestu na kojem se i danas na Tijelovo održava godišnji sajam.⁴⁵ Ipak, i danas je, kako smo vidjeli, najveće hodočasničko okupljanje vjerskoga puka u Bapskoj na dva Marijina blagdana – Veliku Gospu u kolovozu i posebno na Malu Gospu u rujnu. Blažena Djevica Marija, kao najčešći supstitut praslavenske Bogorodice,

---

⁴⁵ „Ljetopisac je za godinu 1729., opisujući okolinu te crkve na groblju, zapisao: 'Kod ove je crkve groblje. Ono je prilično prostrano. I bez ograde. Mjesto bi se ovo trebalo nazvati prije sajmištem, nego li grobljem. Kod ove se naime crkve običava održavati godišnji sajam na Tijelovo“ (Josephus Brüstle 1879/III:583, prema Bošnjaković 1978:32).

bit će da je i ovdje zamijenila čašćenje Mokoši, Babe, na istom mjestu na kojem je na starijim temeljima crkve, kako je otkriveno konzervatorsko-arheološkim istraživanjima 2009. godine, nadograđena u 12. ili 13. stoljeću crkva Blažene Djevice Marije na Bapskoj na mikrolokalitetu *Crkvina*.

Nakon svega izrečenoga valja na kraju odgovoriti na pitanje: je li lokalitet na kojem je smještena *Naša Gospa na Bapskoj* i prije kršćanstva mogao biti mjesto izvanrednoga štovanja, obredno mjesto? S velikom se vjerojatnošću može reći da se Blažena Djevica Marija kao titular crkve Blažene Djevice Marije na Bapskoj može shvatiti kao *interpretatio christiana* praslavenske božice Mokoši, i to na starom kulturnom mjestu. Mogućnost, premda ne i uvijek i svuda, osebujno je izrečena u misli da „nije dakako nestalo Mokoši iz hrvatskoga života, samo se ona sve češće zvala Gospa. Tko zna, možda su ju već i nekršteni Slaveni zvali tako“ (Katičić 2017:141). O važnosti praslavenske Mokoši, Babe koja se, sva je prilika, štovala na *Crkvini*, mjestu na kojem i danas stoji crkva Blažene Djevice Marije na Bapskoj, mogli bismo na kraju reći da o tome ne govori samo ta crkva. Progovaraju o tome i pronađeni indikativni (mikro)toponimi u Bapskoj koji uključuju imenicu Baba (*Babin grob*, *Babin dol*). Prvo spominjanje, povijesno dokumentiran naziv zabilježen 1332./1337. godine kao *Baaba*, *Baba* na dugoj vremenskoj crti imena sela Bapska također neka posvjedoči o mogućem štovanju Babe, božice Mokoši, na *Crkvini*, po čemu je Bapska mogla dobiti ime.

Crkva Blažene Djevice Marije u Bapskoj i uz nju povezane vjerske prakse, vidjeli smo, znatno je starija od ilačke. „Naša Gospa na Bapskoj je puno starija... onda je počela llača“, kaže u spomenutom kratkom filmu jedna Bapčanka. Ta lokalna stanovnica sela Bapska i ne sluti ne samo da je ta crkvica daleko starija od ilačke crkve, nego da su se neke davne i drukčije, pretkršćanske vjerske prakse tijekom niza stoljeća vrlo vjerojatno odvijale na tom istom, današnjem oku nevidljivom starom kulturnom mjestu preslojenom novim zdanjima i novim štovanjima. A došljak u crkvicu Blažene Djevice Marije Gjuro Szabo „znao je da su se na tom istom mjestu sastajali ljudi možda i s istoga razloga od iskona vremena“ (Szabo 1916:48). Stigli smo tako od prapovijesne i praslavenske Velike Majke do majke našega Isusa Krista, Blažene Djevice Marije.

- ANDRIĆ, Stanko. 2013. „Imenica vas u staroj slavonskoj toponimiji“. *Croatica*, vol. XXXVII/57:73–129. URL: <https://hrcak.srce.hr/111136>
- BAJUK, Lidija. 2023. „V Zagrebo svetli gasi svetijo, tam na bregu ružice mi cvetelo (Međimurje u mitološkim istraživanjima Radoslava Katičića)“. U *Učitelj i prijatelj. Zbornik radova u čast Radoslavu Katičiću*, ur. Stjepan Damjanović i Damir Zorić. Zagreb: Matica hrvatska, 279–298.
- BELAJ, Vitomir. 1988. „Marija u pučkim vjerovanjima Hrvata“. U *Mundi melioris origo, Marija i Hrvati u barokno doba. Zbornik radova hrvatske sekcije IX. međunarodnog mariološkog kongresa na Malti, 1983. godine*, ur. Adalbert Rebić. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 190–195.
- BELAJ, Vitomir. 2007. *Hod kroz godinu*. 2. dopunjeno izd. Zagreb: Golden Marketing – Tehnička knjiga.
- BELAJ, Vitomir. 2011. „Pretkršćanski marijanski korijeni u Lici“. U *Beata virgo de miraculis: štovanje Bl. Djevice Marije na području Gospičko-senjske biskupije*, ur. Petar Lubina. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 321–334.
- BELAJ, Vitomir i Juraj BELAJ. 2014. *Sveti trokuti. Topografija hrvatske mitologije*. Zagreb: Ibis grafika – Institut za arheologiju – Matica hrvatska.
- BONIFAČIĆ ROŽIN, Nikola. 1963. IEF RKP 427/ Institut za etnologiju i folkloristiku, rukopis broj 427, str. 15, kazivala 1963. godine Julka Zvonarević, rođ. 1888.
- BOŠNJAKOVIĆ, Antun. 1978. *Crkva Blažene Djevice Marije na Bapskoj. Prilog povijesti Katoličke Crkve u Srijemu*. Bapska: Župni ured.
- BRKIĆ, Josip. 2016. „Crkva Blažene Djevice Marije na Bapskoj – romantička faza“. Prezentacija na Danima Julija Benešića, Ilok, listopad 2016. URL: https://www.academia.edu/31450719/CRKVA_BLA%C5%BDENE_DJEVICE_MARIJE_NA_BAPSKOJ_ROMANI%C4%8CKA_FAZA (pristup 10. 9. 2024.)
- BRKIĆ, Josip. 2022. *Bapski abecedarij. Spomenici sela u nestajanju*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- BRÜSZTLE, Josephus. 1879. *Recensio universi cleri Dioecesis quinque-eclisiensis*, Tomus III. Pécs: Quinque Ecclesiae.
- BURIĆ, Marcel. 2011. *Gradac u Bapskoj – slika života istočne Hrvatske prije 7000 godina*. Zagreb: Filozofski fakultet.
- BURIĆ, Marcel. 2022. [2009]. „Crtice o povijesti arheološkog istraživanja Gradca u Bapskoj“. U: Josip Brkić, *Bapski abecedarij. Spomenici sela u nestajanju*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 303–331.
- BURIĆ, Tonči. 2007. „'Lokalitet Baba Iokva', Redni broj 202, sondažno iskopavanje“. *Hrvatski arheološki godišnjak*, vol. 4:439–441. URL: https://min-kulture.gov.hr/UserDocImages/arhiva/HAG_2007_27_1_2010_mala.pdf (pristup 10. 9. 2024.)

- BURIĆ, Tonči. 2011. „Perunovo brdo (monte Borun) – prilog poznavanju poganske slavenske toponimije u Kaštelima“. *Starohrvatska prosvjeta*, III. ser., vol. 38:59–82. URL: <https://hrcak.srce.hr/81101>
- CSÁNKI, Dezső. 1894. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, Kötet 2. Budapest: [s. a.], II: str. 291.
- GVOZDANOVIĆ, Vladimir [i. e. GOSS, Vladimir P.]. 1970. „Vrijednosti romaničke arhitekture u kontinentalnoj Hrvatskoj i kapela sv. Marije u Bapskoj“. *Arhitektura: časopis za arhitekturu, urbanizam i primijenjenu umjetnost*, vol. 24/106:64–68.
- GOSS, Vladimir P. 2004. „Sv. Marija u Bapskoj – ponovo nakon trideset i pet godina“. *Peristil*, vol. 47:5–14. URL: <https://hrcak.srce.hr/151584>
- HORVAT, Rudolf. 2000. *Srijem – naselja i stanovništvo*. Slavonski Brod: Hrvatski institut za povijest Slavonije, Srijema i Baranje.
- IVANOV, Vjačeslav Vsevolodovič i Vladimir Nikolajevič TOPOROV (ИВАНОВ, Вячеслав Всеволодович и ТОПОРОВ, Владимир Николаевич). 1965. *Slavjanske jazykovye modelirujuščie semiotičeskie sistemy (Славянские языковые моделирующие семиотические системы)*. Moskva: Nauka.
- KAŠIĆ, Bartol. 2006. *Autobiografija isusovca Bartola Kašića u prijevodu i izvorniku (1575 – 1650)*. Zagreb: Školska knjiga.
- KATIČIĆ, Radoslav. 2010. *Zeleni lug. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb: Ibis grafika – Matica hrvatska.
- KATIČIĆ, Radoslav. 2011. *Gazdarica na vratima. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb: Ibis grafika – Matica hrvatska.
- KATIČIĆ, Radoslav. 2014. *Vilinska vrata: i dalje tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb: Ibis grafika – Matica hrvatska.
- KATIČIĆ, Radoslav. 2017. *Naša stara vjera. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb: Ibis grafika – Matica hrvatska.
- LOVRETIĆ, Josip. 1897. „Otok: narodni život i običaji“. *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, vol. 2:91–459. URN: <http://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:275:501552>
- MARKOVIĆ, Mirko. 2003. *Istočna Slavonija. Stanovništvo i naselja*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
- MAŽURAN, Ive. 2002. *Povijesni izvori Slavonije, Baranje i Srijema, sv. 1: 1390 – 1409*. Osijek: Državni arhiv.
- PLETERSKI, Andrej. 1996. „Strukture tridelne ideologije v prostoru pri Slovanih“. *Zgodovinski časopis*, vol. 50/2:163–185. URN: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-U6LPVB2T>
- SZABO, Gjuro. 1916. „Spomenici prošlosti u Srijemu“. *Savremenik*, vol. XI:43–50.
- VALENTIĆ, Mirko, ur. 2001. *Hrvatska na tajnim zemljovidima XVIII. i XIX. stoljeća: Srijemska županija*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.

- VINCE PALLUA, Jelka. 1993. „Autobiografija Bartola Kašića – još jedan isusovački doprinos etnologiji“. *Etnološka tribina*, vol. 23/16:35–46. URL: <https://hrcak.srce.hr/80685>
- VINCE PALLUA, Jelka. 1996. „History and Legend in Stone: to Kiss the Baba“. *Studia ethnologica Croatica*, vol. 7–8:281–290. URL: <https://hrcak.srce.hr/59872>
- VINCE PALLUA, Jelka. 2004. „Vlažni monoliti babe – ženski kulturni supstrat plodnosti i blagostanja“. U *Žene u Hrvatskoj – Ženska i kulturna povijest*, ur. Andrea Feldman. Zagreb: Institut "Vlado Gotovac" i Ženska infoteka, 21–32.
- VINCE PALLUA, Jelka. 2013. „Baba glijive brala': međimurska svadbena dramska igra kao izvor i put do svetosti praslavenskoga svadbenog obreda. *Studia ethnologica Croatica* 25/1: 231–252.
- VINCE PALLUA, Jelka. 2018. „A Newly Discovered Figurative Representation of the Mythical Baba – 'Old Baba Vukoša' in St. Mary's Church of Gračišće in Istria“. U *Sacralization of Landscape and Sacred Places: Proceedings of the 3rd International Scientific Conference of Medieval Archeology of the Institute of Archaeology. Zagreb, 2nd and 3rd June 2016*, ur. Juraj Belaj. Zagreb: Institut za arheologiju, 105–115.
- VINCE PALLUA, Jelka. 2019a. „What can the mythical frog tell us? The symbolism and role of the frog in history and modernity“. *Folklore – Electronic Journal of Folklore* 77: 63–91.
- VINCE PALLUA, Jelka. 2019b. „Darivanje vode u obredno-mitološkoj interpretaciji: primjer slovensko-hrvatske znanstvene suradnje“. *Studia ethnologica Croatica* 31/1: 9–47.
- VINCE PALLUA, Jelka. 2023. „Radoslav Katičić u dodiru s etnologijom. Mitska Baba – Katičićeva Gazdarica na vratima“. U *Učitelj i prijatelj. Zbornik radova u čast Radoslavu Katičiću*, ur. Stjepan Damjanović i Damir Zorić. Zagreb: Matica hrvatska, 193–222.
- VINCE PALLUA, Jelka. 2024. „Od žabe do babe: mitska žaba od prapovijesti do suvremenosti“. U *Mit, vjerovanje i prostor - znanstveno-stručni zbornik radova posvećen Tomi Vinščaku, znanstveniku, istraživaču i prijatelju s krova svijeta*, ur. Marijana Belaj, Tibor Komar, Suzana Marjanić i Ivana Radovani Podrug. Zagreb: Hrvatsko etnološko društvo i Filozofski fakultet u Zagrebu, 163–200.

INTERNETSKI ČLANCI

- KARLIĆ, Ivan i Tomislav FILIĆ. 2015. „Gospa ilačka. Marijansko svetište na Vodici. Ilača“, Župa sv. Jakova apostola. URL: <https://zupailaca.com/svetiste-gospa-ilacke/>
- M.M. 2024. „Zašto su baš na Fruškoj gori podizani manastiri: Božanska tajna 'srpske Svete gore'“. URL: <https://religija.republika.rs/crkve-i-manastiri/vesti/27870/zasto-su-na-fruskoj-gori-podizani-manastiri>

- , „Ovaj manastir je jedna od najstarijih svetinja i nosi najneobičnije ime“. 2024. URL: <https://www.espreso.co.rs/vesti/drustvo/1434057/manastir-privina-glava>
- , „Pribina, značenje i definicija“. [s. a.]. URL: <https://jezikoslovac.com/word/tx64>
- T.V./HRT. 2018. „Veliko arheološko otkriće u Bapskoj“. 2018. URL: <https://magazin.hrt.hr/kultura/veliko-arheolosko-otkrice-u-bapskoj-871173>
- , „Vinčanska kultura“. [s. a.]. URL: <https://www.amz.hr/hr/virtualni-muzej/vodici-kroz-stalni-postav/vodic-kroz-stalni-postav-pretpovijesne-zbirke-arheoloskog-muzeja-u-zagrebu/mlade-kameno-doba/vincanska-kultura/>
- ŽUGIĆ, Jadranko. [s. a.]. „Tajna srpske svete gore: evo zašto je baš na Fruškoj gori podignut toliki broj manastira“. URL: <https://lepotesrbije.alo.rs/kultura/vesti/123715/tajna-srpske-svete-gore-evo-zasto-je-bas-na-fruskoj-gori-podignut-toliki-broj-manastira/vest>

INTERNETSKE POVEZNICE UZ SLIKOVNE PRILOGE

Slika 7b: Gradac / Garad. U: Provinz Slavonien (1781–1783) – First Military Survey, URL: <https://maps.arcanum.com/en/map/firstsurvey-slavonia/?layers=155&bbox=2110968.5134502267%2C5666031.676967368%2C2124259.001743312%2C5672184.857744326>

Slika 8a: Manastir / *Kalugjer Kloster i selo / Dorf Privina glava, Opatovina*. U: Provinz Slavonien (1781–1783) – First Military Survey, URL: <https://maps.arcanum.com/en/map/firstsurvey-slavonia/?layers=155&bbox=2109819.6320416676%2C5674017.477875411%2C2123110.120334753%2C5680170.658652368>

Slika 8c: *Manastir Privina glava, selo Privina glava i Privina glava* na uzvisini. U: Habsburg Empire (1869–1887) – Third Military Survey (1:75000), URL: <https://maps.arcanum.com/en/map/>

From the Prehistoric and Proto-Slavic Great Mother to the Mother of God, the Blessed Virgin Mary in Bapska. Tracing Proto-Slavic Sacrality in the Far East of Croatia

Jelka Vince Pallua

The aim of this contribution is to reach a multi-layered encounter between the pre-Christian and Christian worlds in the far east of Croatia – in western Srijem, particularly in Bapska and its surroundings, but also in the Fruška gora region in eastern Srijem. The centuries-long veneration with pilgrimages to Our Lady of Bapska, the Church of the Blessed Virgin Mary in Bapska, can primarily be observed in the context of Marian devotion among Croats, but also as a possible trace of Proto-Slavic sacrality with the Blessed Virgin Mary as an *interpretatio christiana* of Mokoš, the supreme goddess of the ancient Slavs. To our knowledge, authors who have dealt with Bapska and Srijem have not dedicated themselves to such research. Numerous toponyms, microtoponyms, oikonyms, oronyms, 'Our Lady's wells' for healing, and other points in space, along with accompanying legends, are viewed as possible indicative, unadulterated historical monuments within the framework of the Proto-Slavic sacralization of the landscape of Srijem.

Keywords: *Slavic mythology, Christianization, Proto-Slavic Great Mother Mokosh, Baba, Bapska, Srijem, the far east of Croatia, Fruška gora, Privina glava*

Articles published in this journal are Open Access and can be distributed under the terms and conditions of the Creative Commons license Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)